

Коротков Д. С.,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного бізнесу та економічного аналізу,
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця, (Україна, м. Харків),
Dmytro.Korotkov@m.hneu.edu.ua

Сучасний політичний простір України: соціокультурні виклики демократичної трансформації

Метою статті є аналіз основних викликів будівництва сучасної України на демократичних засадах європейського суспільства. Відзначається значний вплив та культивування державою політичних загальноєвропейських демократичних цінностей при відсутності системного аналізу і погляду на формування нової матриці особистісних моральних орієнтацій громадян України та модерного генетичного коду української нації.

***Ключові слова:** демократичні політичні цінності, соціокультурний простір, демократична трансформація, генетичний код*

Korotkov D. S.

candidate political science, associate professor,
associate professor Department of International
Business and Economic Analysis,
S. Kuznets Kharkiv national university of economics,
(Ukraine, Kharkiv), Dmytro.Korotkov@m.hneu.edu.ua

Modern political space of Ukraine: socio-cultural challenges of democratic transformation

The purpose of the article is to analyze the main challenges of building modern Ukraine on the democratic foundations of European society. Significant influence and cultivation by the state of political European-wide democratic values in the absence of systematic analysis and the view on the formation of a new matrix of personal moral orientations of Ukrainian citizens and the modern genetic code of the Ukrainian nation.

***Keywords:** democratic political values, socio-cultural space, democratic transformation, genetic code*

Актуальність теми дослідження обумовлена подіями стосовно процесу інтеграції України до Європейського простору. У травні 2017 р. в Страсбурзі відбулася історична подія для нашої країни – церемонія підписання безвізового режиму з Україною. Це важливий факт в контексті політичного процесу та геополітичного вектору розвитку України. Вже у січні 2018 р. у Брюсселі

відбувся захід під назвою "Політичний діалог: Україна - перспективи на 2018 рік». Ціллю його було з'ясувати, чого ж очікувати цього року як Україні, так і від України. Аналітик брюссельського European Policy Centre (EPC) А. Пол вважає, що на сьогодні бачить три головних виклики для України: конфлікт на Донбасі проти російської агресії; російську кампанію дезінформації та пропаганди; опір змінам всередині країни. Експертка наголошує, що саме останній виклик є найскладнішим з усіх: «Іноді я думаю, що Україна робить три кроки вперед і два - назад, а подекуди, й усі чотири» [6]. Дійсно, головним внутрішнім викликом для України залишається хронічна неспроможність українського політикуму знайти консенсус щодо реалізації радикальних реформ з метою формування умов для подальшого демократичного розвитку.

Медична, пенсійна, земельна, судова реформи, створення Вищого антикорупційного суду, реформа приватизації та покращення інвестиційного клімату – це основні напрями модернізації України, але відбувається гальмування цих реформ. Голова групи підтримки України в Єврокомісії П. Вагнер звернув увагу на низку пояснень, якими в Україні часто намагаються виправдати гальмування реформ. Перше: «Країна у війні - нічого не можна зробити». Друге: «Країна настільки корумпована і держава настільки неспроможна, що просто позбавлено сенсу починати реформи» [6]. Зазначимо, що ця «безкінечна казочка про реформи», окрім того що не дає розвиватися Україні на шляху модернізації та прогресивного розвитку, постійно посилює роздратування в суспільстві.

На нашу думку, причина гальмування економічних, політичних змін в країні – це ментальне несприйняття демократичних цінностей здебільшого населення. Необхідно відверто говорити, що європейські демократичні цінності та можливість їх запровадження в нашій державі на ментальному рівні політичної елітою країни та сприйняття їх звичайним обивателем це є поки що проблемою для нашого суспільства і це головний виклик для сучасної України. Кожна нова незалежна держава перебуває в постійному пошуку свого місця в міжнародному співтоваристві, у визначенні шляхів і форм стратегічної

самоідентифікації, що передусім є процесом, який зачіпає духовний світ кожної людини та ментальність всієї нації.

Метою дослідження є аналіз питання взаємодії сучасних політичних орієнтацій людини з її особистісними моральними нормами. Необхідно формувати новий генетичний код української нації в контексті новій філософії життя на демократичних засадах: як ментальних так і політичних. Соціокультурний політичний простір сучасної України це час заперечення і переоцінки колишніх цінностей, пошуку нових способів збереження і трансляції культурного досвіду, пов'язаних з розпадом традиційних і одночасно з зародженням нових цінностей. Нові політичні умови і відповідна їм конкретно-історична ситуація зобов'язують знову і знову звертатися до осмислення ціннісної проблематики громадян України.

Проблематика цінностей загалом та політичних цінностей зокрема є предметом наукового дослідження таких зарубіжних авторів, як Ю. Габермас, Е. Гідденс, Г. Деланті, Р. Мейн, Д. Робертс та ін. Тематика взаємовідносин України та Європи та запровадження європейських цінностей в країні актуальна у політологічному та культурологічному дискурсі. Серед українських науковців можна назвати роботи В. Горбуліна, Т. Бельської, А. Кудряченко, Т. Мадриги, Б. Олійника, Ю. Поліщук, Ю. Шайгородського та ін.

Українська дослідниця А. Зуйковська відзначає, що характерною проблемою суспільств, що знаходяться у стані демократичної трансформації, є наявність двох вимірів політичної реальності: тієї, що існує у проголошених цінностях та є формально закріпленою нормативних документах, і тією, що існує у повсякденних практиках людей [2, с. 119]. Так, в українському суспільстві співіснують «формально-декларативний» вимір політики, що існує у законах, постановах та інших нормативно-правових документах, у яких політична система України є демократичною і пріоритетними в суспільстві є демократично-європейські цінності, і «реальний», в якому через непередбачуваність складних зовнішньополітичних, соціальних, економічних і культурних чинників, політичну поведінку регулюють традиційні неформальні

норми і правила.

Дефініція «демократичні цінності» найпопулярніша в сучасному інформаційно-комунікативному просторі України. Відкритим залишається питання про можливість нашого сучасного українського суспільства сприймати такі цінності і, в першу чергу, виховати суспільство на таких цінностях. Суспільству, яке знаходиться в стадії радикальних суспільних змін в контексті перебудови самосвідомості особистості в державі, необхідні нові і ідеали, і політичні цінності. Але виникає питання стосовно пріоритету або домінування суспільних політичних орієнтацій (ідейна переконаність, патріотизм, вірність Вітчизні тощо) над особистісними моральними (ідеали добра, справедливості, честі, гідності) або навпаки.

Зазначимо, що політичні знання, цінності та оцінки, мораль і право багато в чому визначають характер рішень, що приймаються учасниками політичного процесу. Початком або ядром національної політичної культури є загальнокультурний генотип, генетичний код або ще точніше архетип, який є системоутворюючим. На політичну культуру накладають відбиток історичні умови, національні традиції, релігійні вірування, відмінності геополітичного положення країни, особливості соціально-економічного розвитку, політичний режим, законодавча база та її функціональність у забезпеченні політичних і громадянських прав людини, рівень освіти, правової культури населення та багато іншого. Таким чином, політична культура є продуктом «зростання» людської свідомості та цивілізаційного розвитку суспільства. Тому, як переконливо стверджує Р. Такер, «скільки б не була революція новаторською в культурному плані – в смислі створення нових інститутів, переконань, ритуалів, ідеалів і символів, – національний культурний етнос продовжує своє існування багатьма шляхами, причому в одних сферах життя більш стійко, ніж в інших. З часом відбувається процес адаптації, за допомогою якого елементи дореволюційного культурного минулого нації асимілюються в нову революційну культуру, яка таким чином приймає форму амальгами старого і нового» [1, с. 70]. З особливою силою архетипи відтворюються в кризові періоди. Звернення до генетичних кодів

може в кризових ситуаціях придати додаткові сили для вирішення проблем. Зазначимо, що в сучасних умовах демократизації політичного процесу в Україні його переформатування тільки звернення до генетичних кодів (культурних або політичних) недостатньо, тому що необхідна його радикальна зміна та його уніфікація на засадах європейських цінностей для всього населення України.

Як відомо, формування усталеної демократії і розвиненого громадянського суспільства в державах Західної Європи має доволі тривалу історію. Поступово відбувався процес, в якому суспільно-політичні цінності домінували над особистісними цінностями людини. Відправною точкою цього процесу, на нашу думку, було теоретичне обґрунтування теорії суспільного договору. Основний період розробки цієї теорії суспільного лежить між публікацією «Левіафана» Т. Гоббс (1651 р.) і працею І. Канта «Метафізичні елементи справедливості» (1797 р.). Прихильниками цієї теорії були Г. Гроцій, Спіноза, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо. Основними ідеями теорії суспільного договору були ідеї про те, що, по-перше, кожна людина народжена вільною і сам собі господар, ніхто не в стані підпорядкувати людини без його згоди і, по друге, в результаті суспільного договору, утворюється асоціація рівних і вільних індивідів: свобода і рівність учасників договору забезпечують об'єднання народу в нерозривне ціле (колективну особистість), інтереси якої не можуть суперечити інтересам приватних осіб. Надалі демократичні цінності сформувалися в епоху Просвітництва й були політично заявлені ще під час Великої французької революції 1789 року. «Свобода» (Liberte`), «Рівність» (Egalite`) та «Братерство» (Fratarnite`) стали провідними гаслами й цінностями тієї революції [3, с. 4]. Певно, сьогодні замість «Братерства» скоріше стверджується «Солідарність». Варто підкреслити, що шлях від проголошення цих гасел до їх реалізації в політичній практиці був звивистий і доволі протяжний.

Необхідно підкреслити, що утвердження демократичних цінностей, а разом з ними й розвиток громадянського суспільства, його інституцій у

держав Західної Європи та Північної Америки набули особливої ваги та актуального звучання вже в період після Другої світової війни. До найбільших здобутків, якими пишаються держави усталеної демократії, слід віднести свободу думки, особисту свободу громадян, їхню рівність перед законом, ідеологічний плюралізм, пропорційне оподаткування всіх громадян, чітку «ув'язку» держави з Конституцією та розвинене громадянське суспільство. Слід підкреслити, що головні демократичні цінності містяться в Хартії прав людини Ради Європи та Хартії основних прав людини Європейського Союзу. Ці документи вже стали своєрідним узагальненим каталогом непорушних принципів і демократичних цінностей повоєнного періоду та початку XXI ст. відповідно. Зазначимо, що згідно із зазначеним документом до базових європейських цінностей належать – гідність, права людини, свобода особистості, рівноправність, солідарність, законність, демократія, громадянськість та толерантність [4, с. 97]. На нашу думку фундаментом всієї матричної конструкції європейських цінностей є гідність. Саме із забезпечення поваги до гідності людини починається реалізація і захист її прав та основоположних свобод. В основі економічного та соціального процвітання Європи лежить перш за все культура, цивілізація. Саме Європа створила сучасний світ таким, яким він є, саме тут були закладені основи сучасного державництва, громадянського суспільства, ефективної ринкової економіки, системи соціальної справедливості. Європейська історія – це історія війн, перемог, технічних досягнень, але передусім – це історія народження ідей, цінностей і великої культури на основі високого рівня морального контенту суспільства. Цінності (у тому числі політичні) виявляються своєрідним фундаментом особистості, висловлюючи унікальність ставлення до світу і виступаючи квінтесенцією, ядром світогляду, впливаючи на психіку, свідомість, характер, поведінку. Цінності незримо керують нашим «Я» і через поведінку і вербалізацію впливають на навколишній простір. Зазначимо, що кожна особистість є і фундаментом суспільства, тому саме особистісні цінності виступають пріоритетними над суспільними. Але у Західній Європі починаючи з XVII ст. саме

суспільство стало «передавати» індивіду в процесі соціалізації набір демократичних цінностей (гідність, свобода особистості, рівноправність, законність та ін.), який впливає на мотивацію його вчинків та детермінує усі сторони його існування. Поступово відбувався процес пріоритету суспільних цінностей над особистісними та формування європейського генетичного коду на сонові демократичних цінностей. Тобто ядром європейських цінностей виступають права і свободи кожного індивіда, мир, демократія та рівність всіх перед законом. Якщо порівняти ці показники із переліком ціннісних орієнтацій українців, то побачимо, що домінанти суттєво відрізняються, оскільки шістнадцять запропонованих для оцінювання понять розташувались (у порядку спадання) наступним чином: 1) порядок; 2) справедливість; 3) свобода; 4) самоуправління; 5) стабільність; 6) патріотизм; 7) демократія; 8) згода; 9) праця; 10) нація; 11) достаток; 12) держава; 13) права людини; 14) підприємництво; 15) церква; релігія, 16) успіх [5, с. 38]. Отже, права людини як найвища цінність євро спільноти для українців поки що аж на тринадцятому місці.

Демократія передбачає досить високий культурний і моральний рівень людей. Від цього і залежить кількість демократії і авторитаризму у суспільстві, тобто їх співвідношення залежить від масової свідомості, колективних уявлень. Стан реального політичного процесу здатний як закріплювати основи сформованого в конкретному суспільстві генетичного коду нації, так і вносити певні зміни. Сучасне українське суспільство культивує зараз колективні загальноєвропейські демократичні цінності, але якщо особистісні моральні цінності людини не припускають гідність, добро, повагу до старших, до людей, що її оточують, чесність, законослухняність, толерантність, громадянськість та ін., то колективні демократичні цінності так і залишаться ідеалом. Особливість ціннісної ідентифікації сучасної України полягає в тому, що вона у культурному та цивілізаційному плані є і євразійською або східно-православною за С. Хантінгтоном (довготривалий історичний відрізок у складі російської імперії та СРСР дає о себе знати) і європейською державою, а зовнішньополітичні

орієнтири на європейський простір тривалий час пригнічувались набутими завдяки комуністичному режимові рисами «євразійськості». В умовах перехідних періодів, радикальних реформ, транзитних процесів утримання існуючих в суспільстві політико-культурних елементів може кардинально суперечити напрямку змін. У таких випадках механізми підтримки стабільності політичної системи об'єктивно потребують відповідних політико-культурних трансформацій, що не виключають навіть ломку в спадкуванні традиційних цінностей. Необхідно формувати новий культурно-політичний генетичний код українців на основі суспільних демократичних цінностей. Державі необхідно створювати системну структурну програму стосовно підвищення політичної культури населення, і в першу чергу, молоді.

Список використаних джерел

1. Бельська Т. Політична культура як ціннісна складова громадянського суспільства / Тетяна Бельська // Публічне управління: теорія та практика. - 2014. - Вип. 3. - С. 66-72.
2. Зуйковська А. А. Політичні цінності і практики сучасного українського суспільства / А. А. Зуйковська // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології. - 2012. - № 1013, вип. 21. - С. 118-123.
3. Кудряченко А. Зasadничі демократичні цінності та їх вплив на розбудову громадянського суспільства в країнах Європи / А. Кудряченко // Віче. – 2015. - № 2. – С. 3-7.
4. Мадрига Т. Б. Європейські цінності та ціннісні орієнтації українського суспільства: проблеми співвідношення / Т. Б. Мадрига // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. - 2015. - № 3. - С. 96-103.
5. Рижко О. М. Парадигма європейських цінностей у віддзеркаленні українських ЗМІ / О. М. Рижко // Держава та регіони. Сер.: Соціальні комунікації. – 2014. – №1-2. – С. 36-40.
6. У Брюсселі обговорили виклики перед Україною у 2018 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>

References

1. Bielska T. Politychna kultura yak tsinnisna skladova hromadianskoho suspilstva / Tetiana Bielska // Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka. - 2014. - Vyp. 3. - S. 66 72.
2. Zuikovska A. Politychni tsinnosti i praktyky suchasnoho ukrainskoho suspilstva / A. Zuikovska // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia : Pytannia politolohii. - 2012. - № 1013, vyp. 21. - S. 118-123.
3. Kudriachenko A. Zasadnychi demokratychni tsinnosti ta yikh vplyv na rozbudovu hromadianskoho suspilstva v krainakh Yevropy / A. Kudriachenko // Viche. – 2015. - № 2. – S. 3-7.
4. Madryha T. B. Yevropeyski tsinnosti ta tsinnisni oriientatsii ukrainskoho suspilstva: problemy spivvidnoshennia / T. B. Madryha // Prykarpatskyi visnyk NTSh. Dumka. - 2015. - № 3. - S. 96-103.
5. Ryzhko O. M. Paradyhma yevropeyskykh tsinnostei u viddzermalenni ukrainskykh ZMI / O. M. Ryzhko // Derzhava ta rehiony. Ser.: Sotsialni komunikatsii. – 2014. – №1-2. – S. 36 40.
6. U Briusseli obhovoryly vyklyky pered Ukrainoiu u 2018 rotsi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dw.com/uk>